

Naši predniki in mi

Ata Frančišek, Sorica 1904–1929

Frančišek je bil rojen na Sorici leta 1904. Njegov oče Janez, gostač, je živel v Sorici do leta 1909, ko je kupil hišo na Holcemu v Spodnji Sorici št. 19. Na Holcemu sta bili le dve hiši in veliko gozda in od tod verjetno izvira ime Holcm. Frančišek je kot gozdni delavec služil še pri raznih posestnikih. Njegova žena Katarina je gospodinjila, klekljala kot večina žensk v Sorici in skrbela za otroke, saj je bil mož po več mesecev z doma.

Po letu 1914 sta bila v vojsko vpoklicana atov oče Janez in starejši brat Janez. Življenje se je povsem spremenilo. Desetletni Frančišek je šel najprej za pastirja, nato pa za hlapca v Srednjo in Zadnjo dolino pri Tolarju. Ob služenju je občasno hodil v šolo, a se je največkrat izgovoril, da zaradi dela ne more k pouku. Proti koncu je služil pri Zahribarju v Davči. Takrat je razsajala španska gripa. Oboleli je po nekaj dnevih bruhnil kri. Ko se je to zgodilo atu, mu je gospodarica, ki so ji zaradi dobrote pravili kar mamica, skuhala jajce, rekoč: »Franc, skuhalo sem ti jajce, če si res bolan.« Veliko jih je umrlo, a naš ata je preživel. Oče Janez se je vojskoval na Češkem, Poljskem in v Rusiji ter se po vojni vrnil domov. Atov brat se je vojskoval od Gorice do Trente in padel 11. oktobra 1916 nekje pri Gorici, ko se je obrnil veter in ga je zadušil bojni plin. Kot se je spominjal ata, so takrat vsi umrli porumeneli. Pokopan je verjetno nekje na območju Nove Gorice.

Po vojni se je ata šel v Gorje učiti za kovača. Stanoval je pri stricu Petru Marklju, ki je bil lovski čuvaj in gozdar. Imel je hišo nasproti restavracije Vintgar čez vodo, ki je narasla in podrla kovačnico. Po odsluženem vojaškem roku v Skopju se je vrnil domov in delal v gozdu pod Babjim zobom in pri žičnici v Soteski. Atova starejša sestra Marija je v Sorici spoznala italijanskega obmejnega vojaka Atilija Priorja, ki je bil doma v Pordenonu v Italiji. Tja so se preselili Atilio, Marija in njun sin Janko.

Razglednica z motivom Sorice (Zarz) iz časa med drugo svetovno vojno. Založil jo je Lorenz Pintar.

Ta je bil kasneje krstni boter mojega brata Lojza. Ker Atilio ni dobil zaposlitve, so odšli z njegovim bratom Karlom v Francijo. V Charavinesu sta brata Bret, Fracois in Juliet imela kovačnico orodja s 60 zaposlenimi. Ko je Marija to sporočila domov, je tudi ata leta 1929 odšel v Francijo in se zaposlil kot kovač. Z njim je odšel tudi Janez Kejžar iz Sorice, moj krstni boter, ki se je z družino vrnil v Sorico pred drugo svetovno vojno. Stanovanje sta jim dala lastnika tovarne.

Družina Pintar v Sorici okoli leta 1930. Četrta z leve v zadnji vrsti je Frančiška Pintar.

Ata se je v mladosti veliko družil z otroki iz Spodnje Sorice in tako spoznal Frančiško Pintar. Iz Francije ji je pisal na Sorico. V odgovoru mu je poslala svoj naslov, saj je takrat služila pri Jalnu v Fužinah v Italiji. Dopisovanje se je nadaljevalo do maja 1935.

Mama Frančiška, Sp. Sorica 1913–1936

Mama Frančiška je bila rojena leta 1913. Njen oče Janez in mama Marija sta bila posestnika. Ko se je začela prva svetovna vojna, sta bila vpoklicana v vojno tudi mamin ata Janez in njegov brat Štefan ter mamin stric in poznejši očim, ki je bil zelo dober človek. Mama se je očeta Janeza spominjala, ko je bil jeseni leta 1918 na dopustu v Sorici. Ko se je poslavljaj, so mu vsi branili rekoč, naj ne hodi nazaj, saj bo kmalu konec vojne. Dejal jim je: »Ta višjim sem obljubil, da bom nazaj prišel.« Na Tirolsko je šel samo še umret. Padel je le nekaj dni pred koncem vojne. Štefan je bil vojak v Rusiji. Ko se je vrnil domov, je bil tako ušiv in kosmat, da so ga komaj spoznali.

Po osnovni šoli se je mama želela izučiti za šiviljo, a se je že brat učil za krojača. Dali so jo služiti k Okornu v Podrošt, štiri kilometre od Sorice, kjer so imeli gostilno, kovačijo in majhne otroke. Mama je gospodinjo imela v zelo lepem spominu. Ko je neke noči sanjala, da ji je umrla mama, je gospodinja opazila njen žalosten pogled in ji kljub obilici dela rekla: »Pojdi v Sorico k maši in domov pogledat mamu.« Vse je bilo v redu. Ko so otroci zrasli, so našo mamu priporočili Jalnu v Fužine v Italiji. Tam so imeli gostilno, trgovino in otroke, tako da je bila mama spet polno zaposlena. Lepo so ravnali z njo. Edina temna plat je bila, da so ji vsako nedeljo, ko

je šla v Rateče k maši, dali kaj za pretihotapiti čez mejo. To jo je vedno zelo skrbelo. Mamino zgodbo zaključujem tako kot atovo. Ko je v Franciji dobil mamin naslov, sta si dopisovala do leta 1935. Poročila sta se junija 1935 na Brezjah. Ata se je vrnil v Francijo, mama pa je na Holcmu počakala dovoljenje za pot v Francijo. Junija 1936 ga je dobila in prek Ljubljane, Trsta, Benetk, Milana in Torina prišla v Francijo, kjer jo je v obmejnem Modanu čakal ata.

Francija do novembra 1947

Rodil sem se leto po maminem prihodu v Guillerme Charavines, junija 1937, brat Alojz pa oktobra 1938. Ata je v tovarni koval, mama pa doma gospodinjila in skrbela za naju z bratom. Oba sta si dopisovala s svojimi v Sorici in na Jesenicah. Z Lojzom sva rasla in s petimi leti šla v šolo. Pouk smo imeli dopoldan in popoldan, ob četrtnih in nedeljah pa smo imeli prosto. V tem kraju je bilo veliko tujcev; Italijanov, Špancev, brata Rusa in tri slovenske družine iz Dravske banovine, ki je bila del Jugoslavije. Prva je bila od mojega botra Janeza Kejžarja, druga je bila družina atove sestre Marije in tretja naša. Zelo dobro smo se razumeli. Ko je teti Mariji umrl mož Atilio, je nekaj časa živela sama s sinom Jankom in se nato poročila s Francozom Morisom Valentinom Jakobom. Skupaj sta imela sina Francija – Kikija in Georgette – Jojo. Razen Morisa so vsi govorili slovensko. Ko je mama prišla v Francijo, ji je rekel: »Franca, čeprav si mi teta, si tako mlada, da te ne bom vikal.«

Poročni sprevod pred hišo v Charavinesu, kjer so stanovali Markeljnovi.

Teta Marija na vrtu pred hišo v Charavinesu okoli leta 1946

Ob začetku vojne so bili na oglasnih deskah razglasi o vojni med Italijo in Francijo. Ko so Italijani to brali, so se jim približale Francozinje in grozile, da bodo odšle domov po puške ... Pušk je bilo pa kar veliko, saj je bil vsak drugi Francoz lovec. Prva leta druge svetovne vojne velikega pomanjkanja ni bilo. Živeli so »na karte«, s katerimi je bil vsak mesec določen nakup živil in ostalega, tudi tobaka. Mama je tri leta hodila v črnem, ker so v Sorici umrli atov oče (1940), Moris (1941) in Janko (1942). Konec leta 1943 so ata odpeljali v kasarno Bizane, od tam pa na prisilno delo v Brest, v pristaniško mesto na najbolj zahodnem delu Francije ob Atlantskem oceanu.

Razglednica Bresta, ki jo je Frančišek Markelj pisal s prisilnega dela 25. marca 1944.

Tam je iztovarjal ladje in poslušal godbo in sirene, ki so spremljale nemške podmornice pri odhodu na lov za vojnimi in trgovskimi ladjami. Zjutraj so se navadno vračale v manjšem številu. Delo se atu ni zdelo težko, ker je bil kovač. Na prisilnem delu so bili poleg ata večinoma Poljaki, Čehi in Francozi. Nemci niso grdo ravnali z njimi. Pomladi leta 1944, ko so Brest preletavala zavezniška in francoska

letala ter metala letake s pozivom Francozom k upor in so jih prisilni delavci pobirali in brali, so jim jih nemški vojaki trgali iz rok in jih zmerjali s *cigajnerji*.

Aprila, ko so atu odobrili začasni dopust in smo ga z mamo in bratom čakali ob oknu, je mimo prišel sin tovarnarja in nam pokazal, da ata prihaja z zadnje strani. Takrat so se odprla vrata in vstopil je. Jokali smo od sreče. Alojz mu je takoj pokazal, da se je naučil voziti kolo. Da bi se sigurno vrnil v Brest, so ga domov poslali brez vseh dokumentov. Ko je lastnik kovačije – tovarn izvedel, da se je ata vrnil, mu je ponudil delo za velikim brusilnim strojem, ki je imel pogon od spodaj. Ob stroju je bila jama in kanal, po katerem bi ob nevarnosti ata lahko pobegnil v gozd. Sodelavci so na oknih oprezali, da bi ga o nevarnosti obvestili. Ko je De Gaullova francoska osvobodilna vojska po tovarni oprezala za Maquijevci, je ata čepel in čakal pri jami. Žandar, ki je ata odpeljal na prisilno delo, je po vojni dejal:

»Vedeli smo, kako je bilo z vami zadnje leto vojne. Ker ste tujec, vam sedaj to povem zato, da ne bi pomislili na slabosti francoske policije, a vedite, da ima za to veliko zaslug vaš delodajalec, ki je vedno jamčil za vaše poštenje in pridnost.« Prav tako mu je dejal župan, ko je ata po vojni na občini urejal dokumente. Po Jankovi smrti in odhodu Janeza Kežarja v Jugoslavijo, so bili slovensko govoreči le še mama, ata in Marija, Lojzova in moja teta in krstna botra. Ker so med seboj govorili le slovensko, sva z bratom razumela, a bolj malo govorila, saj sva imela veliko besed v glavi in bolj malo na jeziku. Kiki in Jojo nista kazala zanimanja za slovenski jezik, ker je bil njun oče Francoz in ker njune matere Marije vrnitev v Slovenijo ni zanimala. Pri nas je bilo drugače. Mama in ata sta veliko govorila o Sorici in tukajšnjih krajih. Ko se je tujcem v Franciji rodil otrok, so prišli iz urada za tujce in otroku ponudili državljanstvo. Vsi Italijani in veliko Špancev je ponudbo sprejelo. V nekaterih družinah so to storili tudi starši. Mama in ata sta ponudbo dvakrat zavrnila, rekoč, da za eno mizo ne bosta jedla dva naroda. Ker so Francozi kot veliki domoljubi to gesto cenili, nismo bili v Franciji nikoli zapostavljeni.

Guillermie je štiri kilometre oddaljen od jezera Paladrue, ki je veliko kot Bohinjsko jezero. Za hišo, kjer smo stanovali, je bila v steni vdolbina s kipom Sv. Margerite. Tam so bile maja in oktobra litanije. Cerkev je bila v Charavines, prav tako tudi pošta, zdravnik in županstvo. Na hribu je bil blizu naše hiše porušen stolp, ostanek gradu ali utrdbe Tour de Clermont, verjetno v lasti De Clermontov. Z naše strani je bil dostopen, na drugi strani pa so bile pečine. V okolici je raslo veliko kostanjev, maronijev in orehov in mama je iz njihovih plodov delala razna peciva, med vojno pa tudi orehovo olje. V tem kraju je bila tudi papirnica v lasti Montgolfierjev, ki je bila po velikosti tretja v Franciji. Blizu Voirona, kjer je tovarna smučí Rossignol, je bil vsako leto sejem svetega Martina. Sejem v Beaucroissantu je bil podoben Gorenjskemu sejmu v Kranju. Približno trideset kilometrov od nas je bil grad Vizille, letna rezidenca kralja Ludvika XIV., Sončnega kralja. Muzej v gradu smo obiskali leta 1964, ko smo bili na obisku v Franciji. Povedali so nam, da ima general De Gaulle posebej podaljšano posteljo zaradi svoje nadpovprečne višine.

Cerkvene praznike smo praznovali kot doma, le nekatere manj verno in lepo. Cvetna nedelja je bila brez *beganc*, samo z vejicami pušpana. Velika noč brez blagoslova ognja in jedi. Za praznik svetega rešnjega telesa so dekleta v procesiji hodila s

košaricami rož na glavi in pela: »Vzamem svojo krono in ti jo podarjam v upanju, da mi jo v nebesih vrneš.« Obdaritve za svetega Miklavža ni bilo, bila pa je za božič. Pod jasicami v kotu smo nastavili coklo. Prav tako tudi za novo leto. Z bratom sva bila še premajhna, da bi šla k polnočnici, k prvemu obhajilu in birmi.

Praznik v Franciji je 30. maj, ko so Angleži v Rauenu na grmadi zažgali Jeanne D'Arc – Devico Orleansko. Rojena v Domremyju 1412 je francoska narodna junakinja že pri desetih letih začutila božji klic, da reši Francijo po stoletni vojni z Anglijo. Tako je sedemnajstletna zbrala vojsko, v Chinonu srečala Karla VII. in ga pripeljala v Reims na kronanje. Kralja je pridobila s svojo idejo o osvoboditvi Orleansa in s svojo vojsko premagala Angleže. Leta 1430 so jo pri Compiègne ujeli Burgundci in jo predali Angležem, ki so jo sežgali na grmadi. Burgundci, ki se imenujejo po gradu Bourbonais, so bili vladarska rodbina, katere zadnji potomci so pokopani v katakombah frančiškanskega samostana na Kostanjevici nad Novo Gorico saj so po francoski revoluciji živeli v izgnanstvu v Gorici.

Državni praznik 1. maj smo praznovali kot doma, le da je bilo vse skupaj manj politično obarvano kot v socialistični Jugoslaviji. Največji praznik je bil 14. julij v spomin na padec Bastilje, trdnjave iz 14. stoletja, ki je služila kraljem za zapor in jo je leta 1789 oboroženo pariško ljudstvo zavzelo in porušilo. Pomemben praznik je bil 9. maj, dan zmage. Opisal bom slavje na ta dan leta 1945. Zvonovi so zvonili in sirene so tulile. Z bratom Lojzom in še dvema prijateljema smo šli z instrumenti (bobnom, trobento, orglicami) sireni naproti. Cesta skozi gozd je bila nevarna zaradi beguncev ali pobeglih vojakov. Po kilometru pešačenja in veseljačenja smo nekoga srečali, ki nas je prepoznal in napotil nazaj domov. Ker smo bili predaleč za sedem oz. osemletne fantiče, so nas kaznovali. Starša sta naju zaprla v klet. Alojz je pel in od utrujenosti zaspal, jaz pa jokal. Z Lojzom sva vedno rekla: »Cel svet je slavil zmago, midva pa v čuzi!«

Po vojni sta starša razmišljala o povratku v Jugoslavijo. K temu je pripomoglo prisilno delo v Brestu in dejstvo, da bi midva z bratom bogsigavedi kje služila vojaški rok. Ata je pisal na konzulat v Lyon in takoj dobil pošto, Titovo sliko in časopis Nova Jugoslavija, ki je potem redno prihajal in prinašal razne novice iz Jugoslavije, ki pa so se razlikovale od resnice. Vrnitev v domovino je bila že v postopku, ko je ata neko jutro pri nedeljski maši slišal, koliko duhovnikov so zaprli in ubili in potem iz tega ni bilo nič. Ata je nato odšel na konzulat v Lyon vprašat, kako

je z vero v Jugoslaviji. V srbohrvaščini je dobil odgovor, da kdor govori, da je vera v Jugoslaviji »zabranjena«, laže. Ata je pisal še na Jesenice in dobil odgovor, da tako kot živijo oni, bomo tudi mi. Če dobro premislimo, je to razumljivo, saj je bilo takrat nevarno v tujino pisati, kaj se je doma dogajalo. Šele sedaj to počasi prihaja na dan. Leta 1946, ko se je Francija bojevala v Indokini, je poleg tujske legije potrebovala še prostovoljce. Na županstvu so se javljali mladi fantje in med njimi tudi Kiki. Župan ga je odslovil, rekoč naj poskrbi najprej za svojo mamo in sestro. Kikiju sicer ni uspelo oditi v vojsko, je pa odslužil vojaški rok v Franciji.

Ker je v Franciji delovala Zveza Jugoslovanov, je bil ata v mnogih stvareh bolj poučen o Jugoslaviji kot tisti, ki so tu živeli. Mnogo je prispeval izseljeniški časopis Nova Jugoslavija. Tako je potekalo zadnje leto 1947 v Franciji s pripravami za odhod domov. Mnogi so ata opozarjali o razmerah v državah, kjer se rojeva novi družbeni red. Veliko sta o tem vedela ruska brata Puškin, ki sta pred oktobrsko revolucijo 7. in 8. novembra 1917, po ruskem koledarju 24. in 25. oktobra, pobegnili v Francijo. Ta revolucija je bila prva proletarska zmaga in prelomnica v delavskih bojih za socializem. Zelo jezen je bil atov sodelavec mizar Perain, ki je atu govoril, da so to kakor uši – ko jih enkrat dobiš, se jih več ne znebiš. Bil je zelo izobražen. Ko so v tovarno prišli delegati sindikalne organizacije, je poslušal govore kakor vsi zbrani delavci. Dokler so govorili o delavskih pravicah in dolžnostih, je bilo vse v redu. Ko pa so pričeli govoriti o »rdeči politiki«, jim je pa rekel: »Če ste prišli za sindikalne pravice, potem to opravite, politiko pa prepustite politikom in pojdite drugam!« Vsi so to odobraval. Sindikat je bil v Franciji močna organizacija, ker ni bila povezana z vodstvom tovarne, kakor je bila pri nas. V Franciji so veliko stavkali in tako so delavci na lep način dosegli za par centimov franka višje plače. Stavkali so vsi delavci, če pa kdo ni hotel, je bil tepen. Dosežena je bila povišica na urno postavko. V naši okolici je bilo veliko tovarn; ena je izdelovala svilo, druga baterije, tretja papir in še dve takšni, v kakršni je delal ata. Tako je bilo v tovarnah dovolj stavk, da so dajali pogum drug drugemu. Tovarna, kjer je delal ata, je bila v lasti bratov Bret. Jules je bil miren in čustven človek, ki ni imel dosti opravka z delavci. Ob slovesu je atu dejal: »Če ne bil odhajal domov, bi ti to poizkušal preprečiti z boljšim delom in boljšo plačo.« Francois je bil bolj razdražljiv. Tako se je vedno on ukvarjal s stavkami. Pri eni zadnjih, ko smo bili še tam, ga je nekdo hotel

prijeti za kravato. Stopil je nazaj, zamahnil z roko in rekel, da z njimi tako ni nič, ker so sami komunisti. Tako je bilo za tisti dan konec stavke in delavci so šli nazaj na delo. Zelo hitro se je bližal november in čas slovesa. Poslovili smo se od vseh, s katerimi smo imeli kaj skupnega. Zelo ganljivo je bilo slovo od Julesa Breta. Jokaje je prosil, če nas sme poljubiti. Dejal je, da mu bova z Lojzom manjkala, ker sva se vedno s kolesom vozila okoli njegove pisarne. Zelo težko je bilo slovo od tete in njenih, saj smo bili leta vsak dan skupaj. Prišel je dan odhoda 11. november 1947, Sv. Martin. Zjutraj smo šli na avtobus do Voirona, nato pa z vlakom preko Grenobla v Marseille, kamor smo prispeli zvečer. Prvo noč smo prespali v neki skupni sobi pri železniški postaji. Sprejel nas je možak v zdelani vojaški obleki. Prenočevalo je tudi deset do petnajst Arabcev, ki so vso noč molili in si nekaj podajali. Po približno dveh urah se je pojavil mlad Slovenec, ki je šel v Jugoslavijo služiti vojaški rok. Takoj je bilo boljše vzdušje. Drugi dan nas je prišla iskat delegacija in odpeljala v zbirni center, nekdanje vojno oporišče, kjer smo bivali v hangarjih. Čakali smo prihod vlaka iz Beograda, ker je načrtovano potovanje z ladjo Partizanka odpadlo zaradi min v morju ob Italiji. Hrana je bila dobra, a skoraj ob vsakem obroku smo imeli politično in gospodarsko predavanje o Jugoslaviji. Večino je vodil tovariš Ivan. V gumbnici je imel dve znački: sovjetsko z orodjem in znak mladinskih delovnih brigad. Govorili so nam večinoma v srbsko-hrvaškem jeziku. Predstavili so nam jugoslovansko jabolko – plod, razlagali delitev zemlje kmetom in delavcem ter pomen partije in Sovjetske zveze. Veliko so govorili o mladinskih delovnih akcijah in udarniškem delu. Vse to smo spremljali z gromkim aplavzom. Zbrali smo denar za nakup jugoslovanske zastave, ki je bila obšita z zlatimi resicami in jo poslali tovarišu Titu v Beograd. Vseh nas je bilo okoli petsto. Mesto je bilo tako kot vsako pristaniško mesto z lepimi in velikimi ladjami. Po dobrem tednu je pripeljal prazen transportni vlak ter nas odpeljal skozi Švico in Avstrijo proti domovini. Celotno osebje na vlakcu je bilo iz Jugoslavije, hrana pa zelo dobra. Vozili smo se štiri do pet dni skozi lepe kraje z mnogimi tovornimi žičnicami, mesti in gorami do postaje Področca–Rosenbach.

Področca–Jesenice–Kamnik–Jesenice

V Področci, kjer smo imeli daljši postanek, bilo je veliko uniformiranih zastopnikov Francije, Amerike, Velike Britanije in Sovjetske zveze, ki so hodili po štirje (vojaki

ali policisti) skupaj. Tako je bilo od leta 1945, ker Avstrija ni bila sovražna, ampak okupirana država, in do 15. maja 1955, ko je bila podpisana Avstrijska državna pogodba, po kateri je bila obnovljena Republika Avstrija v mejah iz leta 1938 s pogojem, da ostane nevtralna.

Ko je vlak ustavil, so skozi okno vpili in mahali s plapolajočo zastavo. Vojaki so takoj pokazali, da je treba zastavo spraviti. Vsi smo stali ob odprtih oknih. Ko je vlak odpeljal, so z okna mahali z manjšo rdečo zastavo, mi pa smo ploskali. Nato smo skozi karavanški predor prispeli v domovino. Ko smo se peljali proti Jesenicam, mama skoraj ni mogla verjeti, da so to Jesenice. Na Plavžu ni bilo skoraj ničesar, Murova je bila videti majhna, mesto pa večinoma porušeno. Na železniški postaji so nas sprejeli z godbo na pihala ter z golažem in koruznim kruhom. Francoz, mož ene od naših, je pripomnil, da je golaž dober, koruzni kruh pa ne. Tudi ata se je ob kruhu zamislil, saj je bilo več kot dve leti po vojni. Bilo je veliko ljudi, med njimi tudi Fidarjev – Godlarjev Janko, mamin sosed iz Sorice. Po nekaj besedah je šel čez progo po mamino sestro Anico, ki je stanovala na Stari Savi. Kmalu po njenem prihodu in izmenjanih nekaj besedah nas je vlak odpeljal v Kamnik v karanteno.

V Kamniku so preverjali, kdo kam gre in tako smo bili tam kratek čas, ker smo imeli dogovorjeno začasno bivanje pri maminih bratih in sestrah. V Kamniku je bil carinski pregled. Spraševali so po raznih stvareh, med drugim za igralne karte, ter opravili obvezno menjavo denarja (1 francoski frank za 1 dinar). Obiskal nas je stric Alojz, ki se nam je zdel *fejst* in velik. Stanovali smo v bivšem samostanu. Hrana je bila dobra. Nune so s samokolnicami iz hleva vozile gnoj. Ko je ata vprašal, zakaj opravljajo tako težaško delo, mu je nuna odvrnila: »Gospod, sedaj ste tukaj. Boste kmalu videli, kako je in kaj je.«

Po dveh ali treh dneh smo se vrnilo na Jesenice. Prvo noč smo prespali pri maminih bratih Janezu in Ludviku, ki sta z družinama stanovala na Delavski ulici 3. Na železniški postaji sta nas čakala in peljala domov. Čeprav je bila noč, sva z Lojzom občudovala takrat še ponosne dimnike železarne. Drugi dan smo šli k maminima sestrama, Anici Štiherle in Mariji Gasser, ki sta z družinama stanovali na Prešernovi ulici 27. To je bila hiša nasproti gostilne Herman ob cesti k Ruardovi graščini. Po prihodu iz Kamnika smo nekaj časa stanovali pri njih. Imeli smo obljubljeni novo stanovanje na Plavžu, ki naj bi bilo gotovo čez nekaj mesecev. Za ta čas so nam na

stanovanjski skupnosti ponudili stanovanje v *Pokojninskem*, v hiši ob glavni cesti Jesenice – Javornik – Koroška Bela. Sorodniki so nas opozorili, da če vzamemo ponujeno stanovanje, sam bog ve ali bomo kdaj v novem stanovanju. Kot se je kasneje izkazalo, so imeli prav.

Po nekaj dneh smo šli v Sorico. Že pred odhodom so nama rekli, da si bova to pot za vedno zapomnila. Res sva si jo! Tukaj je snežilo, v Podbrdu je bilo že 20 cm snega in še deževalo je. Po dobrih treh urah smo bili čisto mokri. Malo po Petrovem Brdu nas je prehitela mamina sestra Amalija, ki je iz Podbrda nosila pošto v Sorico. Ko smo prispeli, smo obiskali mamin in atov dom in dom mojega krstnega botra Janeza Kejžarja. Bili smo na pokopališču in v cerkvi, kjer sta ata in mama plačala mašo za srečno vrnitev in naše pokojne sorodnike. Spali smo na maminem domu. Ogledali smo si kraj, kjer sta se spoznala starša. Na Jesenice smo se vrnili 29. novembra, na dan republike, ko je bilo mesto okrašeno z zastavami.

Ko se je vse uredilo, je ata pričel delati v konstrukcijski delavnici Železarne Jesenice. Mama nam je kuhala pri sestri Anici, midva z Lojzom pa sva hodila v 3. d razred. Učiteljica je bila tovarišica Cilka Golc, poročena Ščavničar. Šola je bila v zdajšnji gimnaziji, razred pa čisto na vrhu z razgledom na Čufarjev trg. To šolsko leto naj bi bila neocenjena, da bi se lahko naučila slovenskega jezika. Dobila sva Ciciban št. 1 za šolsko leto 1947/48, da bi se lažje naučila brati. Še vedno hranim nekaj letnikov Cicibana. V šoli sva na željo vseh kdaj pa kdaj kakšno francosko zapela. K maši smo hodili na Jesenice. Miklavž nama je pisal, da bo v bodoče boljše in res je bilo. Tako smo živeli na Savi do februarja 1948, ko smo se preselili v svoje stanovanje na Plavžu v novi blok II na Zavetiški 5 (kasneje Marinkova 5 oz. Staneta Bokala 5). Ker stanovanje še ni bilo gotovo, smo bili približno šest mesecev brez elektrike in si svetili s petrolejko. Ko so za blokom delali transformator so stanovalci, med njimi tudi ata, pomagali z udarniškim delom. Za to delo so dobili bone za nakup električnih obločnic – *faseng* in elektromateriala za luči.

Jesenice – Plavž od 1948 do 1971

Blok je bil trinadstopen. V pritličju so bile drvarnice, pralnica in prostor za sušilnico in pozneje še mlekarna, mesnica, prodajalna sadja, čevljar in pisarne različnih organizacij. V bloku je bilo 18 dvosobnih stanovanj, po šest v vsakem

od treh stopnišč. Naše je bilo čisto na vrhu srednjega stopnišča. Vsako stanovanje je imelo spredaj pogled proti Mežakli, zadaj pa proti gozdu. Hitro smo se navadili vsega in vseh. Vsi so bili dobri in z vsemi smo se vsa leta do odhoda na Koroško Belo dobro razumeli. Še posebej z Jeraševimi, Prežljevimi in Bartlovimi, ker so bili fantje najinih let. Okoli bloka so bili kupi zemlje. Stanovalci so položili

Janez in Alojz Markelj pred novim blokom na Plavžu leta 1948, last Janeza Marklja

ozkotirno progo in z vagončki prepeljali zemljo za stavbo ter za vsakega naredili vrtiček. Sodelovali smo vsi razen enega, ki je imel ogromno funkcij. Ta je vsem obljubil zaključno gostijo – *likof*, ki ga nismo dočakali.

Ata je delal na tri izmene. Mama je klekljala, kar pa je bilo slabo plačano. Z Lojzom sva hodila v šolo in k verouku, ki je bil nekaj časa v šoli, nato pa pri župniku Leopoldu Govekarju doma. Stanoval je pri Čuferju. Pripravljala sva se za prvo sveto obhajilo in birmo. V času priprav so dopoldan, ko sva bila z Lojzom v šoli in ata na delu, prihajale k mami ženske, verjetno iz Antifašistične zveze žena in ji grozile, da se bomo morali izseliti in plačati kazen, če bova z Lojzom to opravila. Ko je mama atu to zaupala, je rekel, da naj pridejo, ko bo on doma. Mama jim je to povedala in potem jih ni bilo več. Z Lojzom sva vse opravila, sveto obhajilo na Jesenicah in birmo v Kranju in vse je minilo brez posledic. V cerkev smo hodili kot po navadi in mislili, da je vse v redu. Kako je res bilo, se je izkazalo pozneje. Veliko je bilo udarniškega dela. Ko sva postala večja, sva z Lojzom hodila z atom na akcije. Tako smo kopali za vodovod iz Peričnika. Z Jeraševimi smo kopali v tunelu pod železniško progo Jesenice – Področca – Beljak, ob progi Jesenice – Rateče – Planica. Za plačilo smo dobili bone za nakup oljne barve in črne emajlirane posode, ki je bila zelo kakovostna. Imeli smo je toliko, da smo jo dali še sorodnikom v Sorico.

Dogajalo se je tudi veliko lepega. Za 1. maj smo vsi otroci okrasili balkone z zastavami in bukovimi vejami, za 29. november pa s smrekovimi vejami. Kar

tekmovali smo, kateri balkon bo lepši. Do leta 1949 so bile naprodaj slovenska, jugoslovanska in sovjetska zastava. Še posebej slovesno je bilo 20. marca 1950, ko smo uresničili Titovo geslo »Tovarne delavcem«. Z atom sva šla po deseti maši na svečanost, ki je bila pred direkcijo železarne (današnja občina). Na sprednji steni je še vzdana plošča v spomin na ta dogodek. Ata je dejal: »Delavcem dajo tovarno, da potem ne morejo proti sebi štrajkat. Zelo zvito!« Ko je delal v konstrukcijski delavnici, je prepoznal nekoga, ki je bil kot nemški vojak na prisilnem delu v Brestu. Ko sta se pogovarjala, ju je nekdo slišal in rekel atu, naj ga zašije. Ata ga je zavrnil, rekoč, da ni nikomur nič žalega storil. Ker smo prišli iz Francije, so mislili, da je ata član partije. Začeli so ga vabiti na sestanke pa jim je rekel, da je petdeset let živel brez tega in bo še naprej. Kmalu nato je šel v sivo livarno za čistilca odlitkov. Delo je bilo umazano in prašno. Opazil je, da so se ga nekateri izogibali. Ko ga je eden od sodelavcev vprašal, če je sorodnik gozdarja in lovca Petra Marklja in jim je povedal, da je bil to stric pri katerem je stanoval med učno dobo, je dejal še drugim: »Če je tak, kot je bil stric Peter, se nimamo česa bati!« Od takrat so bili iskreni prijatelji.

Na Plavžu smo imeli razne krožke in organizacije. Z Lojzom sva bila pri dramskem krožku. Lojz je bil tudi pri tabornikih. Gospa Gizela Velikonja nas je naučila gledališki predstavi Mezinček in Vedež. Vaje smo imeli pri njej doma, potem pa v kurilnici, kjer smo imeli tudi javne predstave. Gostovali smo pri podjetju Gradis, na Hrušici in v Planini pod Golico v Kopišarjevi dvorani. Ko se je sin gospe Gizele, Aci, smrtno ponesrečil, je bilo dramskega krožka in moje gledališke kariere konec. Lojz je še igral v Bratovščini Sinjega galeba pri obrtniškem odseku. Imeli so veliko predstav na Jesenicah, gostovali pa so tudi na gledališkem festivalu v Dekanih in Kopru. Tako je bilo na terenu dovolj premišljeno preskrbljeno za zaposlitev mladine. To se je lepo videlo leta 1952, ko bi na Jesenicah morala biti birma. Veliko mladih je bilo na raznih izletih in tekmovanjih. Sam sem bil na Vršiču, nato smo šli čez Sleme v Tamar in Planico, od koder smo se odpeljali z avtobusom domov. Od članov se je pričakovalo, da so tam in proti partiji. Ata je bil tam, da bi šel k maši. Stal je pred cerkvijo s sorodnikom. Ko je videl, kaj se dogaja, mu je ata predlagal, da gresta v hotel Pošta pod cerkvijo na pol litra vina, da ne bi *gledala teh trajdelnov*. Drugi dan je v tovarni izvedel, da je bil sorodnik poslan tja in atu je bilo

žal, da mu ni vrča z vinom na glavi razbil. To mu je pozneje še večkrat povedal.

Lojz se je izučil za krojača. V obrtni šoli so imeli teoretični pouk, prakso pa v mestnih podjetjih ali pri obrtnikih. Sam sem se v Metalurški industrijski šoli izučil za kovinostrugarja. Poklicna učna doba je trajala tri leta. V tretjem letniku, po končani šoli

Učenci drugega letnika Metalurške industrijske šole v šolskem letu 1953/54. Tretji z leve Janez Markelj.

in dve leti pred vpoklicem na služenje vojaškega roka, smo imeli predvojaško vzgojo. Na dan Jugoslovanske ljudske armade, 22. decembra, je bila proslava – akademija v gledališču, na kateri naj bi prisostvovali vsi slušatelji predvojaške vzgoje. Ko je komandir izvedel, da je bil Lojz pri polnočnici, se je razburil in dejal, da se on ni zato boril, da bomo sedaj hodili k polnočnici. Lojz mu je odvrnil: »Zame se že niste, ker sem bil takrat v Franciji.« Tako sva odraščala in prišel je čas rekrutiranja v jugoslovansko vojsko. Želel sem, da bi me dali v planinsko četo, a so me dali v mornarico, v tehnično službo. Služil sem dve leti, čeprav je bilo takrat v mornarici obvezno služiti tri leta, Lojza pa so dali k planincem. Lojz se je zaposlil v mestnem podjetju Kroj, kjer jih je bilo zaposlenih okoli 15 krojačev. Zaradi prodora konfekcije je bilo v krojaških delavnicah vse manj dela. Kot zadnji in najmlajši je Lojz velikokrat pol delavnika čakal na delo, plačani so bili po kosu. Ker ni bilo nič bolje, se je zaposlil v cevarni Železarne Jesenice. Ko so cevarno na Jesenicah ukinili in zgradili novo v Sisku, so tam zaposleni dobili delo v valjarni Bela, na liniji rezanja. Nato so odšli na Javornik, kjer so cevarniške stroje predelali in začeli izdelovati profile. Kasneje so take stroje tudi nabavili in nastala je profilarna HOP (hladno oblikovani profili). Kot mnogi je tudi Lojz, ki je bil več let vodja odpreme, tam delal do upokojitve. Ko sem se izučil tudi sam, sem se zaposlil kot strugar v strugarni valjev na Javorniku. Nato sem delal v mehanični delavnici vzdrževanja do leta 1985, ko sem moral zaradi invalidnosti zamenjati delovno mesto. Od leta 1985 do 1990 sem bil pri inventurni komisiji. Pisarne smo imeli v zgornjih prostorih bivšega delavskega doma Pri Jelenu, inventure pa smo izvajali povsod, kjer je bila lastnina železarne. Leta 1990 sem dočkal invalidsko upokojitev. Z bratom Lojzom sva zgradila hišo na Koroški Beli, kjer živimo še danes.